

Г. М. Шевців, Р. Б. Шевців,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, м. Дрогобич

ДО ПИТАННЯ СИНОНІМІЇ У ФАХОВИХ МОВАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Статтю присвячено дослідженню проблеми синонімії в царині термінології фахових мов німецькомовних економічних наук. Викладено результати аналізу німецьких фахових текстів економічних наук на предмет наявності, функціонування та причин появи в них термінів-синонімів. Вказано на можливості теоретичного та практичного використання німецького досвіду для творення сучасної української термінології економічних наук.

Ключові слова: фахова мова, термін, терміносистема, синонім, тотожність.

Статья посвящена исследованию проблемы синонимии в области терминологии профессиональных контактов немецкоязычных экономических наук. Изложены результаты анализа немецких профессиональных текстов экономических наук на предмет наличия, функционирования и причин появления в них синонимов. Указано на возможности теоретического и практического использования немецкого опыта для создания современной украинской терминологии экономических наук.

Ключевые слова: профессиональный язык, термин, сроксистема, синоним, тождество.

The article is sacred to research of problem of synonymia in area of terminology of professional language of German linguistic economic science. The results of analysis of German professional texts of economic science are expounded for the purpose of a presence, functioning, and reasons of appearance in them of terms-synonyms. In conclusion it is indicated on possibility of the theoretical and practical use of German experience for creation of modern Ukrainian terminology of economic sciences.

Key words: professional language, term, term of system, synonym, identity.

Актуальність теми запропонованої статті полягає в тому, що попри багаторічні дискусії серед дослідників фахових мов і досі відсутня однозначність стосовно права термінологічної синонімії на існування як явища. Розвиток теорій економічних наук у різних країнах невинно породжує певні розбіжності та синонімію в трактуванні цілої низки понять, що викликає великі проблеми у міжмовному порозумінні фахівців-економістів. Питання міжмовної координації термінів економічних наук (надалі ЕН) набувають першочергового значення як для України, так і для світового співтовариства загалом. А це свідчить про те, що дискусія стосовно цих проблем, зокрема синонімії у термінології, своєчасна та потребує свого розв'язання.

Дослідженням, результати якого стисло викладені в представленій статті, автори мають **на меті** обґрунтувати неможливість заперечення існування та функціонування явища термінологічної синонімії у фахових мовах економічних наук та запропонувати можливості скористатися цим явищем у німецьких фахових мовах ЕН для творення сучасної української термінології економічних наук.

Сьогодні амплітуда розбіжностей позицій лінгвістів стосовно синонімії в галузі термінології настільки велика, що маятник коливається від повного заперечення існування синонімії як явища в терміносистемах, через визнання його як такого, але небажаного, шкідливого стосовно термінології – до його однозначного визнання і навіть корисності як мовного явища. Ми приєднуємося до тих мовознавців, які розглядають термінологію як підсистему в межах загальної системи мови. Як відомо, процес називання нових понять науки й техніки повинен писуватися у загальні закони мовної номінації. При всьому цьому «...термінологічній лексиці притаманна низка рис, які властиві тільки їй» [3, с. 76]. Ці особливі риси чітко видно крізь лупу конкретних вимог до термінів [5, с. 12-13], добру половину з яких все більше дослідників термінології схильні розглядати як бажані, а не як обов'язкові. Однією з таких особливостей називають відсутність синонімії. Необхідність елімінувати синонімію в термінологічній сфері сьогодні, з одного боку, переконливо обґрунтована [5, с. 218; 11, с. 160; 10, с. 855; 8, с. 162; 9, с. 104; 7, с. 94-100; 19, с. 214], але мусимо констатувати факт наявності синонімічних термінів.

У літературній мові загального вжитку до синонімів відносять слова та словосполучення, що по-різному називають одне й те ж поняття або тотожне чи близьке за значенням, предмет, явище, дію тощо, лексеми, що зв'язані між собою спільністю семантичного змісту, але відрізняються або відтінками значень, або стилістичним забарвленням, або одночасно обома ознаками [1, с. 176; 4, с. 21; 14, с. 206]. Щодо синонімів у термінології скажемо, що це терміни, які належать до одного денотата, але мають певні відмінності у понятійному плані. Вони також відрізняються семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями свого функціонування.

Більшість мовознавців погоджуються, що поняття синонімії в термінології відрізняється від поняття синонімії в літературній мові загального вжитку. У термінологічних системах реалізується тільки різновид синонімії, про яку говорять стосовно загальнолітературної мови. Так Т. Панько визнає, що терміни-синоніми, при тому, що вони належать до одного денотату, мають відмінності у понятійному плані, відрізняються семантикою словотвірних елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування [12, с. 181]. Ми приєднуємося до думки, що термінологічні синоніми не лише існують, але й мають абсолютну семантичну взаємозамінність [13, с. 122]. Тому терміни-синоніми слід визначати як терміни абсолютно тотожні за значенням, а тому взаємозамінні в будь-якому контексті.

Визнаючи правомірність існування синонімів у термінології, Д. Лотте зауважує, що намагання задовольнити вимоги до терміну щодо стислості, з одного боку, та точності, з іншого, веде до одночасного існування

синонімів [10, с. 733]. «Запозичені й рідні терміни, що вказують на те ж саме поняття також залучають до системи» [2, с. 55-56], – підтримує В. Даниленко та вказує на вагоме джерело появи термінів-синонімів.

Робимо висновок, що термінологічні синоніми, які визначають одне й те ж поняття у межах відповідної терміносистеми, мають тотожні значення і не мають характерних для загальномовних лексичних синонімів семантичних, стилістичних і емоційно-експресивних відтінків. Семантична тотожність синонімічних термінів зумовлює їх рівноправне становище в складі синонімічного ряду та повну взаємозаміну в науковому тексті.

У процесі здійсненого нами аналізу понад 7300 термінів терміносистеми ЕН виявлено 856 синонімічні ряди, які включають 1933 термінологічні одиниці (надалі ТО). Як і слід було сподіватися, найбільша група, 708 рядів, включає по 2 синоніми.

Наявність синонімічних рядів серед термінології німецьких фахових мов ЕН, зокрема з більше ніж двома термінами у складі синонімічного ряду, спонукало нас до з'ясування причин їхньої появи та «життєвості». В результаті дослідження ми виявили, що такими причинами є:

1. Термінологізація слів загальноживаної мови, що ґрунтується на:

а) метафоричному перенесенні: *knappe Güter – wirtschaftliche Güter* (дефіцитні товари); *weiche Währungen – nicht frei konvertible Währungen* (тверда валюта);

б) метонімічному перенесенні;

2. Запозичення іншомовних термінів або терміноелементів: *abgeleitetes Einkommen – Sekundäreinkommen* (похідний дохід); *Adjustable Peg – fester Wechselkurs, fixierter Wechselkurs* (твердий/фіксований курс);

3. Скорочення формальної структури терміну:

а) лексичне скорочення: *Bankbetrieb, Kreditinstitut – Bank* (банк, банківська установа); *Gesetz vom abnehmenden Grenzertrag – Bodenertragsgesetz* (закон спадного граничного продукту);

б) ініціальна абревіація: *ABM – Arbeitsbeschaffungsmaßnahmen* (заходи щодо створення робочих місць); *ZG – Zollgesetz* (митний закон); *GmbH – Gesellschaft mit beschränkter Haftung* (товариство з обмеженою відповідальністю); *VIP – Bruttoinlandsprodukt* (валовий внутрішній продукт/ВВП = валовий національний продукт/ВНП); *BSP (Bruttosozialprodukt)* (валовий соціальний продукт/ВСП);

4. Синонімія словотвірних афіксів, що зумовлює виникнення однокоренових терміносинонімів: *Konvertibilität – Konvertierbarkeit* (конвертованість); *Konvertierung – Konversion* (конверсія);

5. Наявність різних шкіл та напрямків, що послуговуються різними термінами на означення одного й того ж поняття: *Arbeitgeber – Ausbeuter; Unternehmer – Kapitalist*;

Чимало іншомовних термінів запозичено з метою позначення тих понять, які до моменту запозичення не мали своїх позначень у мові-реципієнті, оскільки відсутнє було в цій мові саме поняття. У такому випадку запозичений термін може виявитися єдиним для даного поняття, але як наслідок різних способів запозичення і не в останню чергу внаслідок перекладу можуть появлятися варіанти позначення одного і того ж перейнятого з мови-поставника поняття, які відрізнятимуться в мові-реципієнті зовнішньою формою. За визначенням, варіанти позначення цього поняття в мові-реципієнті є термінами-синонімами. Котрі з них приживуться і стануть врешті нормою, – вирішувати термінологах спільно з фахівцями галузі.

Розглянемо для прикладу німецький термін *Skalenerträge* та його відповідник в англійській мові *returns to scale*, який донедавна не мав свого еквіваленту в українській чи російській мовах. Ми не маємо документального підтвердження, якій мові належить першість: англійській чи німецькій. Фактом є те, що в цих мовах термін *Skalenerträge / returns to scale* усталений. Інша ситуація в українській та російській фахових мовах ЕН, де маємо справу з варіантами, які на сьогоднішньому етапі є синонімами. Маємо підстави припускати, що автори цих перекладів працювали автономно один від одного. Результат: *рентабельность в зависимости от размера предприятия* [18, с. 71, 233], *экономика, обусловленная ростом масштаба производства, эффект масштаба (снижение долговременных средних издержек производства на единицу продукции)* [17, с. 113] та *отдача от масштаба* [6, с. 97-98]. Незалежний від вказаних джерел переклад з німецької мови українською пропонує свій обґрунтований варіант *факторовіддача* [15, с. 280-286]. Цілком ймовірний переклад фахової літератури ЕН з російської мови українською може породити кальки із згаданих вище запропонованих російськомовних варіантів, наслідком чого може стати синонімічний ряд в українській мові. Щодо німецької фахової мови ЕН, то в наявності синонімічний ряд, в якому маємо англомовне вкраплення: *Skalenerträge, Niveaugrenzprodukte, Returns to Scale* [16, с. 720].

Отримані результати аналізу свідчать не лише про наявність синонімії серед термінів німецьких фахових мов ЕН, але й про їхню помітну поширеність. Це особливо важливо враховувати як у процесі сприйняття німецького фахового тексту з ЕН, так і в процесі підготовки перекладачів, в самій перекладацькій діяльності, в доборі фахової інформації з оригінальних німецькомовних джерел. Явище синонімії у сфері термінології ЕН потрібно враховувати в лексикографічній роботі. Помітне багатство німецькомовної термінології ЕН синонімами, що з огляду вимог до термінів виглядає не зовсім позитивно, можна з користю використати для розбудови українськомовної терміносистеми ЕН, яка на сьогоднішньому етапі розвитку, як наслідок несприятливих історичних обставин розвитку української мови, потребує використання досвіду інших фахових мов.

Література:

1. Брагина А. А. Лексика языка и культура страны / А. А. Брагина. – М. : Русский язык, 1981. – 176 с.
2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 55-56.
3. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // ВЯ. – 1973. – № 4. – С. 76-85.

4. Дубичинский В. В. Интернациональные омонимы, паронимы, антонимы и синонимы в русском языке : Методические рекомендации / В. В. Дубичинский. – Харьков : ХПИ, 1991. – 34 с.
5. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – Київ : Видавничий дім «KM Academia» 2000. – 218 с.
6. Емцов Р. Г., Алгеброва И. М., Леонова Т. Г. Макроэкономика / Р. Г. Емцов, И. М. Алгеброва, Т. Г. Леонова [Пер. с англ.] – М. 1994. – 398 с.
7. Іваницький Р. В. Елімінація синонімії в термінографічній діяльності / Р. В. Іваницький // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Германська філологія. – Чернівці, 1996. – Вип. I. – С. 94-100.
8. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов : Вища школа, 1988. – 162 с.
9. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения / Кияк Т. Р. [Учеб. Пособие] – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
10. Лотте Д. С. Образование системы научно-технической терминологии / Д. С. Лотте // Известия АН СССР. – М., 1948. – № 5. – 855 с.
11. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии / Д. С. Лотте. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1961. – 160 с.
12. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во «СВІТ», 1994. – 216 с.
13. Ткачева Л. Б. Основные закономерности английской терминологии / Л. Б. Ткачева. – Томск : Изд-во Томского университета, 1987. – 200 с.
14. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.
15. Шевців Р. Б. З проблем перекладу новітньої політекономічної німецькомовної термінології українською мовою / Р. Б. Шевців // Романтизм у культурній генезі // Матеріали міжнародної наукової конференції «Німецький романтизм і європейська культура ХХ століття». – Дрогобич : «ВИМІР», 1998. – С. 280-286.
16. Lexikon der Volkswirtschaft / Geigant / Haslinger / Sobotka / Westphal. – 6., neubearb. und erw. Aufl. – Landsberg / Lech : Verl. Moderne Industrie, 1994. – S. 1033.
17. Nikiforowa Anna. Wörterbuch Wirtschaftsrussisch : Schule für das internationale Business / Nikiforowa Anna. – 1. Aufl. – Berlin : Cornelsen Girardet, 1993. – 494 S.
18. Rathmayr Renate. PONS-Fachwörterbuch Marktwirtschaft: Deutsch-Russisch / von Renate Rathmayr. Unter Mitarb. von Ruth Berg (Übers.)... – 1. Aufl. – Stuttgart; Dresden: Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. – 293 S.